

Elżbieta Drogosz-Zabłocka

Barbara Minkiewicz

Kierunki kształcenia a rynek pracy – na przykładzie kierunków ekonomicznych oraz technicznych

Od początku lat dziewięćdziesiątych w polskim szkolnictwie wyższym zachodzą zmiany w strukturze kierunków kształcenia. W okresie tym w sposób znaczący wzrosło zainteresowanie kierunkami studiów ekonomicznych i pokrewnych, zmniejszyło się natomiast – kierunkami technicznymi. W pierwszej części artykułu autorki omówiły te zmiany i porównały je ze zmianami zachodzącymi w krajach Unii Europejskiej.

W drugiej części nawiązały do wybranych wyników badań biogramów edukacyjnych. Prezentowane wyniki dotyczą przebiegu ścieżek edukacyjnych i zawodowych studentów, a także absolwentów kierunków ekonomicznych i pokrewnych oraz technicznych. Z badań tych można ostrożnie wnioskować, że absolwentów omawianych kierunków ekonomicznych i technicznych różnicuje droga edukacyjna na poziomie średnim, aktywność zawodowa podejmowana w czasie studiów oraz przejście ze szkolnictwa wyższego do rynku pracy.

Wprowadzenie

Zagadnienia związane ze strukturą kierunkową kształcenia i zapotrzebowaniem rynku pracy na specjalistów w określonych zawodach przywoływane są zarówno przez polityków, jak i organizatorów oraz uczestników edukacji, towarzyszą reformom zmierzającym do dostosowania kształcenia do zapotrzebowania gospodarki oraz działaniom wspierającym start zawodowy absolwentów. Kandydaci na studia najbardziej zainteresowani odpowiednością struktury kształcenia i zatrudnienia (rozumianej jako zapotrzebowanie na określone zawody) chętnie poznaliby kierunki kształcenia, których ukończenie zapewniałoby im lub co najmniej zwiększało szanse na uzyskanie pracy. Analiza i ocena omawianych problemów staje się coraz bardziej złożona i trudna ze względu na różnicowanie się szkolnictwa wyższego i jego umasowienie oraz różnicowanie się treści i stanowisk pracy, a także dynamikę tych zmian (por. Aoyama, Castells 2002).

Problematyka relacji między szkolnictwem wyższym a rynkiem pracy była w latach dziewięćdziesiątych i w końcu lat osiemdziesiątych w krajach OECD i Unii Europejskiej przedmiotem wielu badań i analiz, w tym m.in. zmierzających do wyjaśnienia zależności między uzyskanymi kwalifikacjami a pracą zawodową (por. Kogan, Brennan 1993; Kivinen, Rinne 1993; Schomburg, Teichler 1993; Teichler 1996; 1997).

Celem artykułu, którego treść nawiązuje do tych zagadnień, jest ukazanie zmian struktury kierunkowej kształcenia na poziomie wyższym, a także przedstawienie ścieżek edukacyjnych i zawodowych absolwentów szkół wyższych ze szczególnym uwzględnieniem kierunków ekonomicznych i pokrewnych oraz technicznych.

Wybór dwóch grup kierunków kształcenia: ekonomicznych i pokrewnych oraz technicznych został podyktowany obserwowanymi w latach dziewięćdziesiątych tendencjami zmian w tym zakresie. W sposób najbardziej widoczny wzrosło zainteresowanie kierunkami z grupy ekonomicznej, zmniejszyło się natomiast – kierunkami technicznymi. Ponadto, o ile oferta kształcenia na kierunkach ekonomicznych była zróżnicowana (proponowano różne rodzaje studiów w uczelniach państwowych i niepaństwowych), o tyle studia techniczne były prowadzone przede wszystkim w trybie dziennym w uczelniach państwowych.

Zestawieniu struktury kierunkowej kształcenia z przebiegiem drogi edukacyjnej i zawodowej towarzyszą pytania: absolwenci jakich szkół średnich wybierają najczęściej studia ekonomiczne, a jakich – techniczne, jaki jest przebieg ich startu zawodowego, czy i jaką pracę podejmują, zgodną, czy niezgodną z kwalifikacjami uzyskanymi na studiach. Warto podkreślić, że mierzenie stopnia zgodności lub niezgodności struktury kierunkowej kształcenia z potrzebami rynku pracy nie jest zadaniem łatwym głównie z powodu braku jednego uniwersalnego ilościowego wskaźnika. Zamiast niego można wskazać kilka miar, do obliczenia których potrzebne są jednak liczne dane, często niedostępne bez dodatkowych badań (por. Teichler 1997). Wynika to ze złożoności zagadnienia, ponieważ na przyjęcia do pracy ma wpływ nie tylko ukończony kierunek studiów, ale także polityka kadrowa prowadzona przez zakłady oraz mobilność zawodowa i przestrzenna kandydatów do pracy. W niektórych gałęziach warunkiem progowym zatrudnienia jest wykształcenie wyższe, a kierunek studiów odgrywa rolę drugorzędną, w innych takim warunkiem jest zgodność ukończonego kierunku kształcenia z podejmowaną pracą (tak jest w przypadku nauczycieli czy lekarzy). Podobnie występowanie bezrobocia w określonych zawodach nie może być jedynym wskaźnikiem niedostosowania kierunków kształcenia do potrzeb rynku pracy (por. Teichler 1997). Problemów z tym związanych jest znacznie więcej, wymieniamy tylko niektóre z nich.

W pierwszej części artykułu zostanie omówiona struktura kierunkowa studiów ekonomicznych i technicznych – sytuację w Polsce porównujemy z krajami Unii Europejskiej. Na tym tle przedstawiamy przykłady przebiegu dróg edukacyjnych i zawodowych absolwentów szkół wyższych, ze szczególnym uwzględnieniem wybranych kierunków kształcenia. Konkluzje towarzyszące temu zestawieniu przedstawiamy w końcowej części artykułu.

Nie udało się nam, niestety, uniknąć pewnych ograniczeń. Ze względu na zmianę sposobu klasyfikowania kierunków studiów porównanie danych z różnych lat było trudne¹. Ponadto przytaczane wyniki badań ankietowych (dotyczące absolwentów

¹ Chociaż w przywoływanych publikacjach: *Kluczowe dane o edukacji w Europie 1999/2000* oraz *Key Data on Education in Europe 2002* podano informację, że zastosowano definicje kierunków studiów obowiązujące w *International Standard Classification of Education* (ISCED).

omawianych kierunków studiów) można traktować tylko jako sygnały wymagające weryfikacji i dalszych analiz (por. podrozdział *Ścieżki edukacyjne...*).

Mimo tych ograniczeń, ukazane przez nas problemy są ilustracją pewnych prawidłowości, które mogą być także przedmiotem zarówno dalszych badań nad tym zagadnieniem, jak i analiz porównawczych.

Kierunki studiów

Punktem odniesienia w omawianych zagadnieniach są dwie grupy kierunków kształcenia: ekonomiczne i techniczne. Przez „kierunek kształcenia” rozumiemy „treść i zakres wiedzy oraz umiejętności przekazywanych studentom podczas studiów” (za: Grzełowska 2002, s. 9). Tak zdefiniowany kierunek kształcenia może opisywać zarówno studia magisterskie, jak i zawodowe. Pojęcie „kierunek kształcenia” utożsamiane jest również z odpowiednią liczbą kadry naukowej i jej strukturą, a także z bazą materialną instytucji, która go prowadzi. Jest to zapewne wynikiem ustaleń nawiązujących do kryteriów oceny kierunków kształcenia. Obowiązujące rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu nakładają na uczelnie zawodowe i szkoły wyższe prowadzące kierunki studiów na poziomie magisterskim obowiązek zatrudniania odpowiedniej liczby (na studiach magisterskich – ośmiu, zawodowych – czterech) samodzielnych pracowników naukowych (z tytułem profesora lub stopniem doktora habilitowanego) reprezentujących specjalności wchodzące w zakres danego kierunku, w tym określoną liczbę samodzielnych pracowników reprezentujących specjalności, w których uzyskiwane są dyplomy na tym kierunku. Do prowadzenia kierunku wymagane jest posiadanie bazy materialnej (w tym lokalowej i laboratoryjnej) umożliwiającej prowadzenie badań naukowych oraz zajęć dydaktycznych, a także odpowiednio wyposażonej biblioteki.

Opisane wymagania stawiane są uczelni, która chce utworzyć i prowadzić studia zawodowe bądź magisterskie. W artykule abstrahujemy od takiego rozumienia kierunku kształcenia. Interesuje nas przede wszystkim proces kształcenia, a zwłaszcza jego efekty w postaci wiedzy i umiejętności uzyskiwanych przez absolwentów i potwierdzonych odpowiednim dyplomem.

Chociaż rozważania na temat kierunków kształcenia nie stanowią przedmiotu tego artykułu, warto wspomnieć o dyskusji nad strukturą kierunkową kształcenia na studiach ekonomicznych w Polsce (por. *Kierunki studiów...* 2002). Przywoływano w niej liczne argumenty uzasadniające potrzebę zmniejszenia liczby obowiązujących kierunków studiów ekonomicznych, zwracano uwagę na zasady ich tworzenia oraz efekty kształcenia nie zawsze odpowiadające na oczekiwania pracodawców. Zdaniem wielu uczestników spotkań poświęconych temu zagadnieniu uzasadnione jest wyodrębnienie dwóch kierunków studiów ekonomicznych: ekonomii (*economics*) oraz zarządzania (*business management*) i dla obu pozostawienie ogólnej nazwy „kierunki studiów ekonomicznych” (por. Dietl 2002). Kolejny problem wymagający dyskusji i szybkich rozstrzygnięć to proporcje kształconych na studiach akademickich (uniwersyteckich) oraz na studiach zawodowych (licencjackich) (por. Żabiński 2002).

Obowiązująca „ministerialna lista” kierunków studiów zawiera 102 kierunki (od 1 października 2003 r. – 104), w tym 7 ekonomicznych² oraz 19 – technicznych³. Kierunek „zarządzanie i inżynieria produkcji” jest wprawdzie kierunkiem technicznym, ale powiązany z dyscyplinami ekonomicznymi. W przywoływanej tutaj dyskusji nad kierunkami ekonomicznymi został zaliczony do tej grupy (por. Strahl 2002).

Studia ekonomiczne i techniczne – tendencje zmian

Zmiany na rynku usług edukacyjnych zachodzące od początku lat dziewięćdziesiątych wyrażają się przede wszystkim w zwiększeniu liczby kandydatów na studia oraz wzroście liczby przyjętych na pierwszy rok studiów, ale także w przeobrażeniach struktury kształcenia w różnych przekrojach. W ostatnim dziesięcioleciu wraz ze wzrostem liczby studentów zmieniała się struktura kierunkowa kształcenia: zwiększył się udział studentów kierunków ekonomicznych i pokrewnych w ogólnej liczbie studiujących (z 14,8% do 26,3%; absolwentów – z 9,8% do 32,4%), spadł udział studentów grupy inżynieryjno-technicznej (z 17,6% do 14,4%; absolwentów – z 20,1% do niespełna 10%) (rysunki 1–4).

Analiza ewolucji wyborów edukacyjnych, ze względu na przedmiot opracowania, ograniczy się do kierunków ekonomicznych i technicznych⁴. Oparcie wnioskowania na analizach liczby przyjętych na pierwszy rok studiów ma uzasadnienie – ukazuje bowiem ewolucję zmian, a analiza liczby studentów ogółem pokazuje uśrednione wybory wieloletnie.

W latach 1994–2001 liczba przyjmowanych na pierwszy rok studiów na kierunki z grupy ekonomicznej wzrosła prawie dwuipółkrotnie, w sposób najbardziej widoczny w uczelniach niepaństwowych (ponad 6 razy) i na studiach zaocznych (prawie trzykrotnie)⁵.

Największe zainteresowanie studiami na tych kierunkach przypadło na lata 1995–1997 (w tych latach wskaźniki wzrostu liczby przyjętych na pierwszy rok w porównaniu z rokiem poprzednim były najwyższe, np. po ponad 40% na studia zaoczne. Dwa ostatnie lata pokazują spadek zainteresowania tymi studiami. Po raz pierwszy tak wyraźnie zmniejszyła się liczba przyjętych ogółem na pierwszy rok studiów – o około 7% w stosunku do roku poprzedniego (zależności pokazuje rysunek 3). Dane z roku 2001/2002 wskazują na dalsze pogłębianie się tego zjawiska.

² Obowiązujące kierunki studiów ekonomicznych to: ekonomia, zarządzanie i marketing, informatyka i ekonometria, finanse i bankowość, towaroznawstwo, stosunki międzynarodowe, gospodarka przestrzenna oraz zarządzanie i inżynieria produkcji

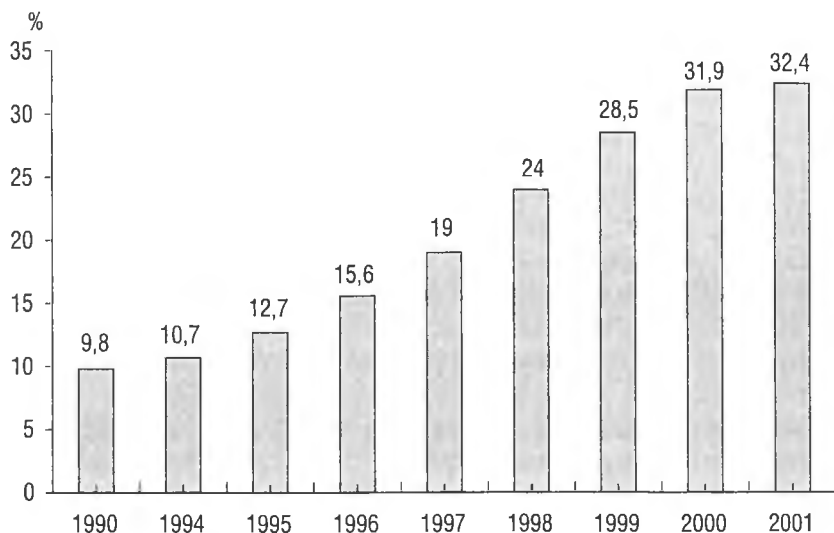
³ Obowiązujące kierunki studiów technicznych to: automatyka i robotyka, budownictwo, elektronika i telekomunikacja, elektrotechnika, geodezja i kartografia, górnictwo i geologia, inżynieria chemiczna, inżynieria materiałowa, inżynieria środowiska, mechanika i budowa maszyn, metalurgia, technologia chemiczna, technologia drewna, transport, włókiennictwo, papiernictwo i poligrafia, architektura i urbanistyka, architektura wnętrz oraz architektura krajobrazu.

⁴ Kompleksowe analizy zawiera ekspertyza autorstwa Barbary Minkiewicz, Urszuli Sztanderskiej i Marii Wójcickiej *Prognoza rozwoju rynku akademickiego*, przygotowana dla Państwowego Wydawnictwa Naukowego w sierpniu 2002 r.

⁵ Zanim przejdziemy do zestawień szczegółowych i ich interpretacji, musimy zwrócić uwagę, że porównania w tym zakresie możliwe są dopiero od roku akademickiego 1994/1995, kiedy to wprowadzono w Polsce standardową klasyfikację międzynarodową (ISCED), która różni się znacznie od stosowanej uprzednio w polskich statystykach, głównie w zakresie klasyfikacji kierunków.

Rysunek 1

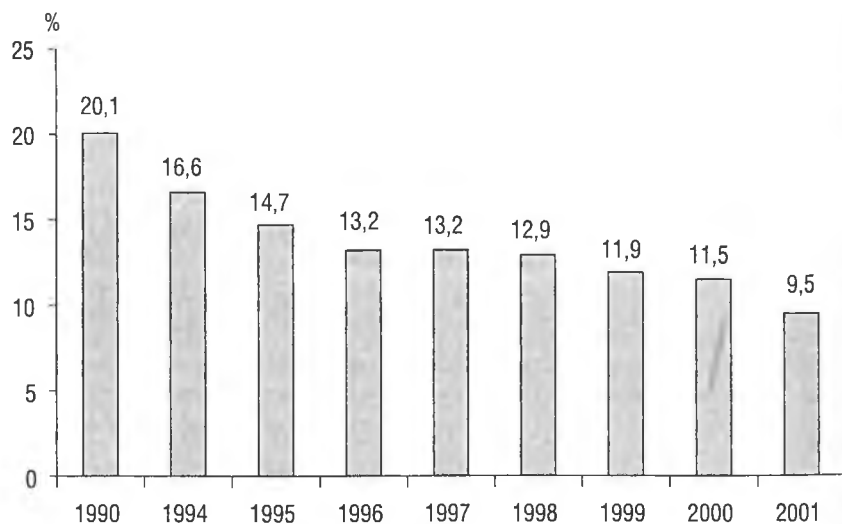
Absolwenci kierunków ekonomicznych i pokrewnych jako procent liczby absolwentów ogółem w latach 1999–2001

Uwaga: dane za rok 2001/2002 (na rysunku rok 2001) nie są w pełni porównywalne. W statystykach GUS zmieniono klasyfikację i grupowanie kierunków studiów. Zestawienie szczegółowe kierunków studiów pokazuje załącznik.
Źródło: *Szkoły wyższe...* 1996–2002.

Rysunek 2

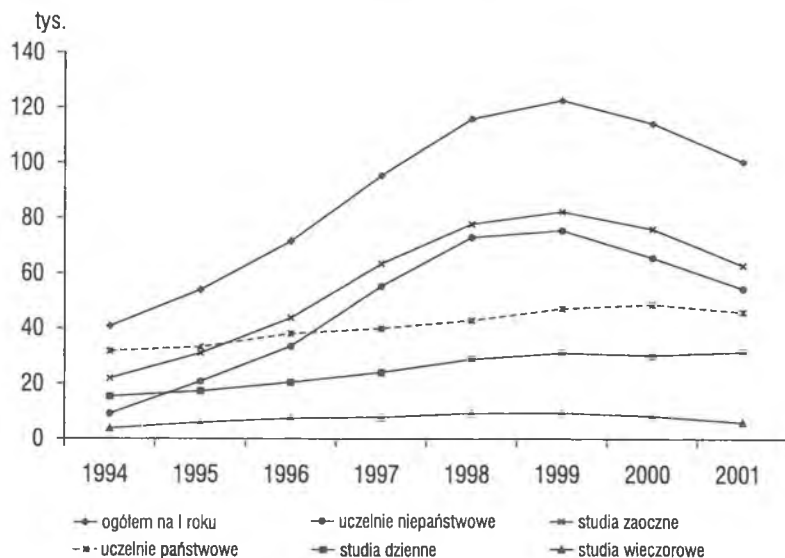
Absolwenci kierunków technicznych jako procent liczby absolwentów ogółem w latach 1999–2001

Objaśnienie i źródło: jak do rysunku 1.

Rysunek 3

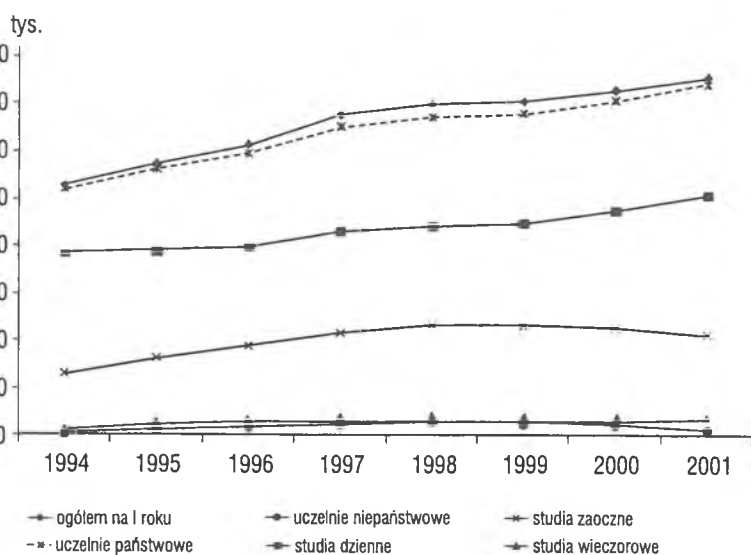
Przyjęci na pierwszy rok studiów na kierunki ekonomiczne i pokrewne w latach 1994–2001

Źródło: jak do rysunku 1.

Rysunek 4

Przyjęci na I rok na kierunki techniczne w latach 1994–2001

Źródło: jak do rysunku 1.

Na kierunkach z grupy ekonomicznej dominującą formą kształcenia są studia zaoczne (średnia przyjętych na pierwszy rok studiów zaocznych w badanym okresie wynosi 62,6%, na pierwszy rok studiów dziennych – niespełna 30%, wieczorowych – nieco ponad 8%). Średnio ponad połowę studentów pierwszego roku studiów tych kierunków przyjęty uczelnie niepaństwowe (nieco ponad jedna piąta w roku 1994/1995, prawie 63% w roku 1998/1999, ponad 54% w roku 2001/2002).

Liczba przyjętych na pierwszy rok studiów technicznych wzrosła w stosunku do roku 1994/1995 o nieco ponad 40%, głównie w uczelniach niepaństwowych (tam się podwoiła) oraz na studiach niestacjonarnych (zaocznych i wieczorowych).

Z zestawień szczegółowych (analizy liczby przyjętych w kolejnych latach w stosunku do roku poprzedniego) wynika, że już od 1998 r. spadło zainteresowanie studiowaniem na tych kierunkach (ogółem – wzrost liczby przyjętych tylko o ok. 3% wobec ponad 10% w 1997 r.). W tym samym roku zmniejszyło się również zainteresowanie studiami wieczorowymi (odsetek przyjętych na pierwszy rok w stosunku do roku poprzedniego wyniósł 99,7), rok później – wieczorowymi (do 91,2%), zaocznymi (do 99,6%), a studiami technicznymi w uczelniach niepaństwowych do niespełna 85%. Na studiach zaocznych i w uczelniach niepaństwowych ta tendencja wystąpiła również w latach następnych.

Na kierunkach technicznych dominującą formą kształcenia są studia dzienne (średnia przyjętych na pierwszy rok studiów dziennych wynosi w całym analizowanym okresie 66%, na pierwszy rok studiów zaocznych – 30% i na pierwszy rok studiów wieczorowych tylko 4%). Studia techniczne prowadzą prawie wyłącznie uczelnie państwowe, przyjmują – średnio – 97% chętnych do zdobycia zawodów z tej grupy. Jest to zapewne związane z kosztami kształcenia – studia techniczne są droższe, wymagają odpowiedniej bazy materialnej (laboratoriów, pracowni), dlatego powoływanie kierunków technicznych w uczelniach niepaństwowych cieszyło się mniejszym zainteresowaniem.

Ze sprawozdania Państwowej Komisji Akredytacyjnej (por. *Sprawozdanie...* 2003) wynika, że tworzenie kierunków ekonomicznych nadal cieszy się dużym zainteresowaniem środowiska. W 2002 r. najwięcej wniosków rozpatrywanych przez Komisję (ok. 30%) dotyczyło właśnie kierunków ekonomicznych, ale tylko w przypadku jednej czwartej z nich wydano opinie pozytywne. Wzrosło też zainteresowanie tworzeniem kierunków technicznych, wnioski rozpatrywane przez Komisję stanowiły 17% spraw, ale tylko co trzeci uzyskał pozytywną opinię. Uzasadniając negatywne opinie dotyczące tworzenia kierunków studiów, członkowie PKA zwracali uwagę na mało czytelne plany studiów, nieuwzględnianie informacji o strukturze zajęć oraz nieprzestrzeganie wymagań określonych w standardach. Wnioski Komisji znajdują potwierdzenie w badaniach planów i programów studiów licencjackich i inżynierskich (kierunków pedagogicznych, biznesu i administracji oraz inżynierskich) zgłaszanych we wnioskach o powołanie uczelni (por. Drogosz-Zabłocka, Minkiewicz, Nowakowska-Siuta 2002).

W Europie i w Polsce

Analizę tendencji zmian w wybranych przez nas grupach kierunków kształcenia warto przedstawić na tle krajów Unii Europejskiej i państw kandydujących. Porównanie to pozwoli odpowiedzieć na pytanie, czy i w jakim zakresie odsetki absolwentów kończących określone kierunki studiów w krajach Unii i w Polsce są do siebie zbliżone, w jakich zaś – rozbieżne.

W ciągu ostatniego dziesięciolecia w Polsce, a dwóch ostatnich dekad w Europie, nastąpił znaczny wzrost populacji studentów. W Unii Europejskiej odnotowano w tym okresie średnio ponaddwukrotny wzrost liczby studentów (por. *Key Data...* 2002). W Polsce współczynniki skolaryzacji (brutto i netto) w szkolnictwie wyższym wzrosły od 1990 r. ponadtrzykrotnie. Jak pokazują statystyki, zmieniało się też zainteresowanie kształceniem na różnych kierunkach (preferencje młodzieży) oraz oferta kierunkowa uczelni (w odpowiedzi na te preferencje, pochodne w stosunku do sytuacji na rynku pracy). Zarówno w Polsce, jak i w Unii studenci oraz absolwenci szkół wyższych stanowią grupę zróżnicowaną pod względem wieku, typu studiów i uczelni, kierunków kształcenia, a w rezultacie – uzyskanych kwalifikacji.

W 2000 r. w krajach Unii Europejskiej wśród absolwentów szkół wyższych (studiów zawodowych i akademickich łącznie) ponad 30% stanowiły osoby legitymujące się dyplomem studiów na kierunkach określanych jako „nauki społeczne, biznes i prawo”, absolwenci kierunków z grupy „zdrowie i opieka społeczna” stanowili prawie 15%, co siódmy był inżynierem lub architektem, co ósmy ukończył nauki humanistyczne i artystyczne, także co ósmy matematykę i informatykę, kierunki zaliczane do grupy „edukacja” reprezentowało ok. 9% absolwentów. Za średnimi wskaźnikami kryją się jednak znaczne różnice między krajami. W Danii i Niemczech najwięcej absolwentów kończy kierunki z grupy „zdrowie i opieka społeczna” (odpowiednio 29% i ponad 26%), w Irlandii co piąty absolwent reprezentuje matematykę i informatykę (średnia dla Unii Europejskiej – niespełna 12%), w Finlandii i Szwecji wśród absolwentów dominują trzy grupy kierunków: nauki społeczne, biznes i prawo, nauki techniczne i architektura oraz zdrowie i opieka społeczna (w Finlandii po ok. 23%, a w Szwecji po ok. 21% osób z wyższym wykształceniem ukończyło kierunki z tych grup).

Zmiany struktury kierunkowej kształcenia w krajach Unii w latach 1996–2000 wskazują na wzrastający odsetek osób mających wyższe wykształcenie w zakresie nauk medycznych, przybyło także absolwentów pedagogiki i kierunków nauczycielskich, zmniejsza się udział reprezentantów nauk społecznych, biznesu i prawa oraz kierunków technicznych i architektury (por. tabela I w aneksie). Zmiany te odzwierciedlają statystyki zarówno międzynarodowe, jak i krajowe.

W analogicznym okresie w Polsce, w sposób bardzo wyraźny, wzrósł odsetek absolwentów kierunków społecznych, biznesu i prawa, spadł natomiast – mających wyższe wykształcenie humanistyczne, pedagogiczne, medyczne oraz przedstawiciele kierunków technicznych i architektury (por. tabela II w aneksie).

Interesujące jest też porównanie Polski z krajami kandydującymi do Unii Europejskiej. We wszystkich tych państwach, w tym także w Polsce, wśród absolwentów dominują osoby legitymujące się dyplomem studiów w zakresie nauk społecznych, biznesu i prawa. Najliczniej (ponad 40% absolwentów) są one reprezentowane w Bułgarii (ponad 48%), Estonii (ponad 44%), Łotwie, Rosji i Słowenii (po ponad 41%). Drugą, najbardziej liczną kategorię absolwentów stanowią osoby z dyplomami inżynierskimi i technicznymi. Różnica między średnimi dla krajów Unii i państw kandydujących wynosi tu tylko 0,1 punktu procentowego, a zatem można powiedzieć, że w krajach Unii i kandydujących kierunki inżynierskie i techniczne kończy zbliżony odsetek absolwentów. Najliczniej kierunki techniczne reprezentowane są: na Litwie (21%), w Rosji i Słowenii (po prawie 20%) oraz w Czechach (ponad 17%). Od średniej tej odbiega Polska, gdzie zainteresowanie kierunkami inżynierskimi i technicznymi spada; w 2000 r. reprezentantem tych kierunków był co trzynasty absolwent. Podobne trendy można zaobserwować na Wę-

grzech, Łotwie i Słowacji. W krajach tych, podobnie jak w Polsce, drugą, najliczniejszą grupę absolwentów, stanowią osoby z dyplomami zaliczanymi do grupy „edukacja” (odpowiednio: 24%, prawie 26%, ok. 20%, w Polsce niemal 15%). Porównanie liczby absolwentów według kierunków kształcenia w krajach Unii, państwach kandydujących i w Polsce zawiera tabela 1.

Tabela 1
Absolwenci według kierunków studiów w 2000 r. (w %)

Grupy kierunków studiów	Unia Europejska	Kraje kandydujące do Unii Europejskiej	Polska
Edukacja (<i>Education</i>)	9,2	14,1	14,9
Nauki humanistyczne i artystyczne (<i>Humanities and Art</i>)	12,2	8,0	7,0
Nauki społeczne, biznes i prawo (<i>Social Sciences, Business and Law</i>)	31,0	38,2	36,4
Matematyka i informatyka (<i>Science, Mathematics and Computing</i>)	11,9	5,3	3,3
Inżynieria (<i>Engineering, Manufacturing and Construction</i>)	14,0	14,1	7,9
Rolnictwo i weterynaria (<i>Agriculture and Veterinary</i>)	1,6	2,9	1,8
Zdrowie i opieka społeczna (<i>Health and Welfare</i>)	14,8	9,1	1,7
Usługi (<i>Services</i>)	2,6	5,4	3,3
Inne niż wymienione oraz specjalności (<i>Not known or unspecified</i>)	2,6	2,8	23,8

Źródło: Key Data... 2002.

Z porównania danych dotyczących absolwentów szkół wyższych w krajach Unii, państwach kandydujących i w Polsce wynika, że zdecydowanie niższy odsetek osób z wyższym wykształceniem ukończył w Polsce studia techniczne i architekturę (niespełna 8% wobec 14% – średnia Unii Europejskiej i państw kandydujących), kierunki z grupy zdrowie i opieka społeczna (1,7% wobec 9% – średnia państw kandydujących i prawie 15% – średnia Unii Europejskiej, kierunki matematyczne, statystyczne i informatyczne – 3,3% w Polsce wobec prawie 12% w Unii), zdecydowanie wyższy – prawie 24% – kierunki „niezdefiniowane” (tu wliczone są także specjalności). Oczywiście może być też i tak, że skala tych zmian jest nieco zniekształcona w wyniku innego grupowania kierunków w obu porównywanych okresach w statystykach międzynarodowych, ale też w Polsce, wyodrębnienia np. kształcenia na specjalnościach w szkołach zawodowych i uzna-

nia ich za *not known or unspecified*, porównywania danych z różnych okresów (np. dane dla Polski, Czech, Węgier i Słowacji dotyczą roku 1995/1996), ale przede wszystkim nieuwzględnienia w statystykach absolwentów studiów licencjackich i inżynierskich (ISCED 5) i ograniczenia się tylko do studiów magisterskich lub równoważnych (ISCED 6)⁶. Tak duża liczba absolwentów kierunków „niezdefiniowanych” (inne niż wymienione oraz specjalności) może świadczyć zarówno o trudnościach w przyporządkowaniu kierunku do odpowiedniej grupy, jak i o rozproszeniu kierunków kształcenia na poziomie wyższym.

Szkoła wyższa a rynek pracy

Chociaż wykształcenie wyższe nie gwarantuje dziś otrzymania pracy, stwarza jednak, jak pokazują badania, większą szansę jej uzyskania. Aktywne uczestniczenie w rynku pracy (zatrudnienie) rośnie relatywnie wraz ze wzrostem przeciętnego poziomu wykształcenia (por. Biatecki, Sikorska, red. 1996). Zależności te charakteryzują także rynek polski, również w odniesieniu do absolwentów. W IV kwartale 2002 r. wskaźnik zatrudnienia absolwentów szkół wyższych wynosił 65,9%, policealnych i średnich zawodowych – 44,4%, a zasadniczych zawodowych – 29,3% (*Aktywność ekonomiczna...* 2003).

Analizując przechodzenie absolwentów z uczelni do rynku pracy, można spojrzeć na to zagadnienie w szerszym kontekście, tj. relacji między edukacją na poziomie wyższym a rynkiem pracy. Z badań prowadzonych w ostatnim dziesięcioleciu w krajach rozwiniętych wynika, że relacje te są różnie postrzegane, mimo podobnych zjawisk zachodzących w szkolnictwie wyższym i na rynku pracy. Różnice dotyczące analizy i oceny omawianych zjawisk wynikają, zdaniem Ulricha Teichlera (1997), z następujących przyczyn:

- zróżnicowanej oferty programowej studiów, tj. funkcjonowania programów o nachyleniu ogólnym (skierowanych bardziej na kształtowanie osobowości) lub specjalistycznym (kładących nacisk na kształtowanie kompetencji), a także związku tych programów z warunkami rekrutacji na studia oraz wymaganiami rynku pracy (powiązanymi z jedną lub drugą grupą programów studiów – orientacja rynku na przygotowanie ogólniejsze bądź skierowana na umięjętności);
- zróżnicowaniem relacji między rezultatami edukacji a zatrudnieniem, wynikającym ze stosowania różnych mechanizmów zapewniania jakości w szkolnictwie wyższym i ich związku z wymaganiami rynku, uznawania przez rynek dyplomów różnych uczelni i studiów oraz kwalifikacji formalnych oraz traktowania ich jako punktu odniesienia w określaniu wynagrodzenia za pracę, warunków pracy i rozwoju kariery zawodowej.

⁶ Szkolnictwu wyższemu przyznano trzy szczeble – ISCED 5, 6 i 7. ISCED 5 – to programy, które generalnie nie prowadzą do tytułu/stopnia przyznawanego przez szkołę wyższą lub równoważnego, ale dopuszczenie do tego szczebla wymaga ukończenia programu szkoły średniej II stopnia; ISCED 6 – to programy prowadzące do pierwszego tytułu/stopnia przyznawanego przez szkołę wyższą lub równoważnego, ISCED 7 – to programy prowadzące do drugiego tytułu/ stopnia. Tę klasyfikację zmieniono w 1997 r., aby w pełni odzwierciedlała zmieniającą się strukturę systemów kształcenia ogólnego i zawodowego (por. *Kluczowe dane...* 2001, s. XXIX). Od 1997 r. szkolnictwu wyższemu przyznano dwa szczeble: ISCED 5 i ISCED 6: ISCED 5 – to programy z orientacją akademicką (typu A), z szeroką teoretyczną podbudową i programy zorientowane praktycznie (typu B), krótsze, przygotowujące do wejścia na rynek pracy; ISCED 6 – studia prowadzące do doktoratu.

Nie prowadzi się ogólnopolskich badań, których wyniki pokazywałyby, jak radzą sobie na rynku pracy absolwenci różnych typów uczelni: uniwersytetów, politechnik, wyższych szkół ekonomicznych, rolniczych czy wyższych szkół zawodowych, a także jaki jest start zawodowy absolwentów studiów zawodowych i akademickich. Badania losów zawodowych absolwentów przeprowadzone przez GUS w roku 1994 i 1998 nie pozwalają na przeprowadzenie takich analiz (por. Kowalska 1994; 1998; 2000; 2001). Dopiero w 2001 r. w statystykach edukacji wyróżniono absolwentów studiów magisterskich i zawodowych, w tym z dyplomem licencjata i inżyniera. Niestety, statystyka rynku pracy nie stosuje takiego podziału i absolwenci szkół wyższych – zarówno tych zaliczanych do ISCED 5, jak i do ISCED 6 – traktowani są łącznie.

Przechodzenie absolwentów ze szkolnictwa wyższego na rynek pracy może mieć różny przebieg i czas trwania, może mu towarzyszyć bezrobocie, bierność lub praca i jednoczesne doksztalcanie się. Niektóre z tych dróg zostaną opisane w odniesieniu do absolwentów kierunków ekonomicznych i technicznych. Istotne dla analizowanego zagadnienia jest także zatrudnianie absolwentów na stanowiskach wymagających kwalifikacji uzyskanych w szkole wyższej. Z danych EUROSTAT-u wynika, że w krajach Unii Europejskiej w grupie specjalistów i kierowników pracownicy z wyższym wykształceniem w wieku 25–34 lata (część z nich stanowią absolwenci uczelni) stanowią ponad połowę (53%) pracowników, ale w grupie techników, pozostałego personelu średniego, pracowników biurowych i sprzedawców – blisko 40%, a zatem są zatrudniani poniżej swoich kwalifikacji. Z wiekiem proporcje te zmieniają się na korzyść osób z wyższym wykształceniem. W grupie wiekowej 34–39 lat specjaliści z wyższym wykształceniem stanowią już blisko dwie trzecie pracowników. Najwięcej młodych (24–34 lata) z wyższym wykształceniem podejmuje pracę jako specjaliści i kierownicy w Austrii, Luksemburgu, we Włoszech i Holandii, natomiast w grupie techników i pozostałego średniego personelu oraz pracowników biurowych i sprzedawców – w Danii, we Francji i w Belgii (por. *Kluczowe dane...* 2001, s. 13).

Ze statystyk rynku pracy wynika, że w 2001 r. pierwszą pracę podjęło 49,4 tys. absolwentów szkół wyższych, w tym 58% stanowiły kobiety. Znajdują oni pracę przede wszystkim w sektorze publicznym, w trzech gałęziach: edukacji, służbie zdrowia i opiece społecznej oraz administracji publicznej i obronie narodowej. W sektorze publicznym częściej podejmują pracę kobiety. Warto zauważyć, że w analizowanym okresie w zasadzie na nie zmienionym poziomie pozostaje udział absolwentów podejmujących pracę w transporcie, składowaniu i łączności, zaopatrzeniu w energię elektryczną, gaz i wodę oraz w rolnictwie. Od 1996 r. zwiększa się odsetek absolwentów podejmujących pracę w sektorze prywatnym. Szczegółowe dane zawiera tabela VI zamieszczona w aneksie.

W Polsce w latach dziewięćdziesiątych, w porównaniu z analogicznym okresem w krajach Unii Europejskiej, bezrobocie absolwentów szkół wyższych nie stanowiło poważnego problemu. W listopadzie 1992 r. w grupie osób z wyższym wykształceniem stopa bezrobocia wynosiła 5,3%, a w 1994 r. – 3,6% (*Rocznik...* 1995). Sytuacja zaczęła się zmieniać po 1998 r., kiedy coraz liczniejsze roczniki absolwentów uczelni pojawiały się na rynku pracy, przy jednoczesnym wzroście liczby osób poszukujących pracy i zmniejszającej się liczbie miejsc pracy. Bezrobotni absolwenci szkół wyższych stanowili coraz liczniejszą grupę wśród bezrobotnych i bezrobotnych absolwentów (tabela 2).

Tabela 2
Średnioroczne charakterystyki rynku pracy absolwentów szkół wyższych
w latach 1996–2002 (w %)

Wyszczególnienie	1996	1997	1998	2000 ^a	2001	2002
Wskaźnik zatrudnienia	72,4	73,7	73,7	60,3	62,3	63,1
Stopa bezrobocia	20,0	19,9	19,8	33,3	32,5	32,2

^a W 1999 r. zrealizowano tylko dwa badania w I i IV kwartale.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Aktywność ekonomiczna...*, wydania z różnych lat.

Z przedstawionych danych wynika, że w 2002 r. blisko co trzeci absolwent szkoły wyższej był bezrobotny (w 1996 r., był to co piąty absolwent), a w analizowanym okresie zatrudnienie absolwentów obniżyło się o blisko 10 punktów procentowych.

Interesujących danych dostarcza także szczegółowa analiza w odniesieniu do absolwentów szkół wyższych zarejestrowanych jako bezrobotni specjaliści w zawodach ekonomicznych i inżynierskich. Z danych tych wynika, że bezrobotni absolwenci reprezentujący specjalistów do spraw biznesu oraz ekonomistów (klasyfikowanych jako specjaliści nauk społecznych i pokrewnych) stanowili w latach 1996–2002 znaczący odsetek bezrobotnych absolwentów. W 1996 r. stanowili oni 39,2% bezrobotnych specjalistów – absolwentów szkół wyższych, ale w 2002 r. już o ponad 16 punktów procentowych mniej (– 22,8%).

Tabela 3
Bezrobotni specjaliści – absolwenci szkół wyższych (stan pod koniec II półrocza, w %)

Wyszczególnienie	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Liczba specjalistów ogółem	6069	6322	8589	13 552	18 634	26 018	29 730
Ekonomiści i specjaliści do spraw biznesu (w % ogółu specjalistów) ^a	39,2	33,8	26,8	27,4	29,0	28,1	22,8
Inżynierowie budownictwa, mechanicy, elektrycy, elektronicy, telekomunikacji inżynierii środowiska, rolnictwa i pokrewni (w % ogółu specjalistów) ^b	11,5	13,4	14,5	13,9	14,1	15,0	14,1

^a Obejmuje grupy zawodów zaliczone w *Klasyfikacji zawodów i specjalności* Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej do grup zawodowych oznaczonych kodami 241010–2410190 oraz 244010–2440190.

^b Obejmuje zawody zaliczone w *Klasyfikacji zawodów i specjalności* Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej do grup zawodowych oznaczonych kodami: 2140201–2140290; 2140301–2140490; 2140501–2140590; 2141001–2141090; 2210301–2210390.

Źródło: dane za lata 1996–2000: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, za lata 2001–2002: Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej.

Z danych zawartych w tabeli 3 wynika, że w 2002 r. mniej absolwentów kierunków ekonomicznych niż w latach poprzednich było bezrobotnych. Trudno ocenić, czy tendencja ta będzie miała trwały charakter, czy też spadek liczby bezrobotnych absolwentów-ekonomistów dotyczy tylko jednego roku. W odniesieniu do absolwentów kierunków technicznych – wybrano tylko najliczniej reprezentowane. Od 1998 r. odsetek bezrobotnych specjalistów – absolwentów kierunków technicznych utrzymuje się na podobnym poziomie (ok. 14).

Ścieżki edukacyjne i zawodowe absolwentów kierunków ekonomicznych oraz technicznych

Metoda badań⁷

Analiza będzie oparta na wynikach ogólnopolskich badań ankietowych przeprowadzonych wśród dobranych w sposób losowy absolwentów z 1998 r. studiów magisterskich dziennych i zaocznych wybranych kierunków z 25 uczelni, z sześciu ośrodków akademickich: Katowic, Krakowa, Lublina, Poznania, Warszawy i Wrocławia. Badanie przeprowadzono na przełomie roku akademickiego 2000/2001 za pomocą ankiety pocztowej skierowanej do 4541 absolwentów. W badaniu zagregowano kierunki studiów w trzy grupy: „rosnące” (te, które cieszyły się coraz większym zainteresowaniem kandydatów na studia, co przekładało się na liczbę studentów i absolwentów – m.in. *zarządzanie i marketing, finanse i bankowość*), „stabilne” (te, na których liczba kształconych utrzymywała się mniej więcej na tym samym poziomie – m.in. *budownictwo, mechanika i budowa maszyn*) i „spadkowe” (m.in. rolnicze i pedagogiczne)⁸. Otrzymano 584 ankiety (ok. 13% zwrotów), które zakwalifikowano do dalszych badań

Przyjęte założenia badawcze (analiza w przekroju zagregowanych kierunków) i duże rozproszenie kierunkowe spowodowało, że trudno było znaleźć wśród otrzymanych ankiet dwa kierunki o zbliżonej liczbie respondentów w grupach będących przedmiotem analiz, tj. technicznej i ekonomicznej. Do prezentowanych analiz wyselekcjonowano ze zbiorowości badanych dwie grupy: 132 respondentów z kierunków ekonomicznych i 21 – z kierunków technicznych. Ponieważ analiza będzie oparta na odpowiedziach respondentów z dwóch grup nierównoważnych pod względem liczby ankietowanych, wyselekcjonowanych ze zbiorowości, która stanowi tylko nieznaczny odsetek wysłanych do absolwentów ankiet, formułowane opinie można jedynie traktować jako sygnały wymagające weryfikacji, a więc dalszych badań.

Szkoła średnia i przejście ze szkolnictwa średniego do wyższego

Droga edukacyjna absolwentów analizowanych kierunków kształcenia różnicowała się już na poziomie szkoły średniej. Absolwenci kierunków ekonomicznych to na ogół wcześniejsi absolwenci liceów ogólnokształcących (74%), kierunków technicznych – to osoby kończące średnie szkoły techniczne i zawodowe (64%). Zarówno ekonomiści, jak i absolwenci studiów technicznych, którzy wcześniej ukończyli liceum, wybierali najczęściej profil matematyczny (prawie 40% ekonomistów i 63% inżynierów). Obie grupy badanych brały udział w szkole średniej w olimpiadach przedmiotowych, przy czym największy odsetek ekonomistów – w olimpiadach matematycznych i językowych, a absolwentów studiów technicznych – w olimpiadach z geografii i języków obcych.

⁷ Więcej na ten temat w: Minkiewicz, Szapiro 2001, s. 103–122.

⁸ Podstawą tego podziału była zmiana odsetka absolwentów kończących dane grupy kierunków między latami 1996 a 1998. W grupie „rosnącej” znalazły się te, na których odsetek ten wzrósł o 8. W grupie „stabilnej” te, w których odsetek kształtował się w granicach plus 8 – minus 8, a grupie „spadkowej” – te, na których zanotowano spadek odsetka absolwentów o ponad 8% (por. Minkiewicz, Szapiro, red. 2001, s. 158–160).

Absolwentów studiów ekonomicznych i technicznych różnicuje także przebieg przejścia między szkołą średnią a studiami. Przyszli ekonomiści, częściej niż absolwenci kierunków technicznych, uczyli się w szkołach pomaturalnych, podejmowali studia licencjackie i pracowali, podczas gdy absolwenci studiów technicznych, jeżeli po szkole średniej nie kontynuowali studiów, to w większości pracowali (60%).

W czasie studiów absolwenci obu kierunków brali udział w badaniach naukowych (przede wszystkim ekonomiści) i pracowali w kołach naukowych (częściej przedstawiciele kierunków technicznych), obie grupy angażowały się w działalność organizacji studenckich, ale ekonomiści wykazywali większą aktywność.

Przygotowanie do zawodu – ocena studiów

Dyskusje nad modelem kształcenia i sylwetką absolwenta trwają od lat. Problem, czy kształcić ogólnie, czy „uczyć, jak się uczyć”, czy wyposażać studentów w wiedzę i umiejętności, których oczekuje rynek, umożliwiające im wykonywanie specjalistycznych zawodowych zadań zaraz po ukończeniu studiów, wywołuje ciągle wiele emocji i pozostaje nie rozstrzygnięty. I jedna, i druga koncepcja ma swoich zwolenników, ale też i oponentów. Przekłada się to w sposób widoczny na plany i programy studiów, na co wskazuje zróżnicowanie opinii respondentów na temat ich przygotowania do zawodu. Mniej niż połowa badanych z obu subpopulacji uznała, że studia przygotowały ich do wykonywania powierzonych im zadań zawodowych zaraz po ukończeniu uczelni. Pozostali przeszli odpowiednie szkolenie zaproponowane przez firmę, w której pracowali.

Elementem dyskusji nad tym, jak kształcić, powinny stać się także (a może w przypadku pewnych kierunków nawet muszą być brane pod uwagę) potrzeby – oczekiwania interesariuszy. W naszym badaniu były one identyfikowane pośrednio – na ten temat wypowiadali się absolwenci. Otóż, co wydaje się zaskakujące, tylko dla nieco ponad jednej piątej pracodawców, którzy zatrudnili absolwentów-ekonomistów i jednej trzeciej tych, którzy zatrudnili absolwentów uczelni technicznych znaczące przy przyjmowaniu do pracy były kwalifikacje. Prawie połowa ankietowanych (50% ekonomistów i ok. 43% absolwentów uczelni technicznych) sformułowała opinię, że chociaż pracodawca interesował się posiadaną przez nich wiedzą i umiejętnościami, to nie miało to żadnego wpływu na decyzję o ich przyjęciu do pracy.

W związku z tym trudno nie postawić kolejnego pytania: jeśli przy wejściu na rynek pracy w przypadku prawie trzech czwartych badanych kwalifikacje są mało znaczące, to jakie czynniki decydują o znalezieniu zatrudnienia?

Wchodzenie na rynek pracy

Istotnym momentem, który różni ścieżki kariery tych dwóch subpopulacji jest wejście na rynek pracy. Ekonomiści podczas studiów częściej podejmowali pracę zawodową niż przedstawiciele kierunków technicznych. Tendencja ta utrzymała się także w chwili wchodzenia na rynek pracy po ukończeniu studiów. Ekonomiści kontynuowali rozpoczętą wcześniej pracę, a ponieważ więcej z nich pracowało podczas studiów, więcej rozpoczęło aktywne życie zawodowe od zatrudnienia.

Tylko nieliczni spośród badanych ekonomistów zostali bezrobotnymi, ale wśród przedstawicieli kierunków technicznych był to co piąty absolwent. Wynik ten znajduje potwierdzenie w analizowanych wcześniej danych dotyczących bezrobocia rejestrowanego, z których wynika, że absolwenci kierunków technicznych są bardziej narażeni na bezrobocie.

Poszukując pracy, ekonomiści i inżynierowie zwracali uwagę na inne czynniki, które miały decydować o podjęciu zatrudnienia. Dla obu grup zawodowych w przyszłej pracy najbardziej liczą się możliwość rozwoju zawodowego oraz adekwatność pracy do posiadanych kwalifikacji zawodowych. Dla ekonomistów możliwość rozwoju zawodowego ma największe znaczenie przy podejmowaniu pracy, w przypadku inżynierów – kolejność wskazanych motywów jest odwrotna. Inżynierowie zwracają uwagę na stabilność zatrudnienia i odległość od miejsca zamieszkania, wśród ekonomistów czynniki te nie występują wśród pierwszych pięciu motywów decydujących o wyborze firmy i miejsca pracy (tabela 4). Być może ekonomiści lepiej zdają sobie sprawę z tego, że w warunkach rynkowych uzyskanie stabilnej pracy, zwłaszcza przez absolwentów, nie jest rzeczą łatwą.

Tabela 4

Czynniki (w kolejności podanej przez absolwentów) decydujące o wyborze firmy i miejsca pracy

Ekonomiści i zawody pokrewne	Przedstawiciele kierunków technicznych
Możliwość dalszego rozwoju zawodowego	Adekwatność pracy do posiadanych kwalifikacji
Adekwatność pracy i posiadanych kwalifikacji	Możliwość dalszego rozwoju zawodowego
Prestiż firmy	Odległość od miejsca zamieszkania
Praca interesująca ze względów merytorycznych	Wysokość wynagrodzenia
Wysokość wynagrodzenia	Stabilność zatrudnienia

Absolwenci, poszukując pracy, najczęściej korzystają z pomocy rodziców, innych członków rodziny i znajomych. Wskazują na to też i inne badania nad losami zawodowymi absolwentów (por. Kowalska 1998). Wykorzystując tę pomoc, weszło na rynek pracy prawie trzy piąte badanych absolwentów ekonomistów oraz blisko połowa absolwentów studiów technicznych. Poszukując pracy, absolwenci korzystali także z ogłoszeń w mediach i pośrednictwa uczelni.

Obecna sytuacja zawodowa

Zdecydowana większość badanych ekonomistów pracuje na stanowiskach wymagających wyższego wykształcenia – ponad 71% takich odpowiedzi (ok. 53% absolwentów uczelni technicznych), większość (ok. 62%) – zgodnie z ukończonym kierunkiem studiów (76% absolwentów uczelni technicznych), mniej niż połowa badanych – zgodnie z ukończoną specjalnością (po ok. 43% takich wskazań). Wachlarz wykonywanych zadań jest rozległy (tabela 5).

Tabela 5
Wykonywane zadania zawodowe (% wskazań)

Zadania zawodowe	Absolwenci	
	kierunków ekonomicznych i pokrewnych	kierunków technicznych
Analizy ekonomiczne	29,5	19,0
Analizy finansowe	39,4	28,6
Analizy marketingowe	28,8	4,8
Badania społeczne	2,3	0,0
Działalność operacyjna	20,5	28,6
Prace planistyczne i prognostyczne	30,3	23,8
Rachunkowość	28,0	9,5
Stosowanie metod matematycznych	10,6	4,8
Zarządzanie informacjami	23,5	23,8
Zarządzanie zasobami	18,9	19,0

Uniwersalność pewnych zadań, możliwość ich wykonywania przez respondentów przygotowywanych do pracy przez uczelnie różnego typu, jest dosyć zaskakująca. To chyba jeszcze jeden argument przemawiający za bardziej uniwersalnym, ogólnym przygotowaniem – kształceniem. Wśród zadań zawodowych znajdują się jednak również takie, które wymagają przygotowania bardziej specjalistycznego (np. księgowość czy analizy marketingowe), obecne w programach kształcenia uczelni ekonomicznych.

Analiza czasu pracy badanych wskazała na duże podobieństwo w tym zakresie. Pomiedzy badanymi z tych dwóch subpopulacji wystąpiły nieznaczne tylko różnice. I tak:

- na czynności merytoryczne, wymagające wyższego wykształcenia, ekonomiści przeznaczają 31% czasu pracy, absolwenci uczelni technicznych – 27%;
- na czynności związane z kierowaniem: odpowiednio 14% i 16%
- na samokształcenie: po 15%;
- na czynności rutynowe, nie wymagające takiego poziomu kwalifikacji: po ok. 23%;
- na inne czynności związane z pracą zawodową: po ok. 10%;
- na czynności nie związane z pracą: po 7%.

Wyposażenie stanowisk pracy, co w dużym stopniu warunkuje możliwość i jakość wykonywanych zadań, oceniane jest wysoko, ale lepiej przez ekonomistów. Zdecydowana większość z nich jest zdania, że mają wszystko, co jest niezbędne do wykonania pracy.

Wnioski

Z przedstawionych analiz można wnioskować, że absolwentów omawianych kierunków studiów ekonomicznych i technicznych różnicuje droga edukacyjna na poziomie średnim, aktywność zawodowa podejmowana w czasie studiów oraz przejście ze szkolnictwa wyższego na rynek pracy. Większość absolwentów kierunków ekonomicznych ukończyła licea ogólnokształcące, a absolwenci kierunków technicznych – średnie szkoły techniczne.

Ekonomiści częściej niż przedstawiciele kierunków inżynieryjno-technicznych pracują podczas studiów, co sprzyja w przyszłości uzyskaniu pierwszej pracy. Należy też odnotować, że absolwenci kierunków technicznych, poszukując pierwszej pracy, wykazują postawy bardziej zachowawcze niż przedstawiciele kierunków ekonomicznych, inżynierowie poszukują pracy stabilnej i w pobliżu miejsca zamieszkania.

Interesujące jest stwierdzenie, że absolwenci zarówno kierunków ekonomicznych, jak i technicznych wykonują podobne zadania zawodowe, co wskazywałoby na potrzebę położenia akcentów na bardziej ogólne niż specjalistyczne przygotowanie podczas studiów. Chociaż wyniki przytoczonych badań trzeba traktować z dużą ostrożnością, to warto zwrócić uwagę na pojawiające się tendencje.

Bibliografia

Aktywność ekonomiczna... 2000, 2001, 2002, 2003

Aktywność ekonomiczna ludności Polski, GUS, Warszawa.

Aoyama Y., Castells M. 2002

Une evolution empirique de la société informationnelle: structure de l'emploi dans les pays du G7, 1920–2000, „Revue International du Travail”, vol. 141, nr 1–2.

Białecki I., Sikorska J. (red.) 1998

Wykształcenie i rynek, Wydawnictwo TEPIS, Warszawa.

Dietl J. 2002

Kierunek studiów – ilość czy jakość?, w: *Kierunki studiów ekonomicznych w Polsce: stan obecny i propozycje zmian*, Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, Fundacja Edukacyjna Przedsiębiorczości, Uniwersytecka Komisja Akredytacyjna, Warszawa.

Drogosz-Zabłocka E., Minkiewicz B., Nowakowska-Siuta R. 2002

Licencjat w uczelni i na rynku pracy, Centrum Badań Polityki Naukowej i Szkolnictwa Wyższego, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.

Grzełońska U. 2002

Co to jest kierunek studiów ekonomicznych?, w: *Kierunki studiów ekonomicznych w Polsce: stan obecny i propozycje zmian*, Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, Fundacja Edukacyjna Przedsiębiorczości, Uniwersytecka Komisja Akredytacyjna, Warszawa.

Key Data... 2002

Key Data on Education in Europe, Eurydice, Brussels.

Kierunki studiów ekonomicznych... 2002

Kierunki studiów ekonomicznych w Polsce: stan obecny i propozycje zmian, Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, Fundacja Edukacyjna Przedsiębiorczości, Uniwersytecka Komisja Akredytacyjna, Warszawa.

Kivinen O, Rinne R. 1993

The Education Market, Qualifications, and European Integration, „Higher Education in Europe”, vol. XVIII, nr 2.

Kluczowe dane... 2001

Kluczowe dane o edukacji w Europie 1999/2000, Eurydice, Warszawa.

Kogan M., Brennan J. 1993

Higher Education and the World of Work: An Overview, „Higher Education in Europe”, vol. XVIII, nr 2.

Kowalska A. (red.) 1995

Losy zawodowe absolwentów z lat 1989–1993, GUS, Warszawa.

Kowalska A. (red.) 1998

Losy zawodowe absolwentów z lat 1994–1997, GUS, Warszawa.

Kowalska A. 2000

Przejście między edukacją a rynkiem pracy – uwarunkowania i pomiar, opracowanie wykonane w ramach badań własnych finansowanych przez Kolegium Analiz Ekonomicznych Szkoły Głównej Handlowej, maszynopis.

Kowalska A. 2001

Absolwenci w statystyce rynku pracy – doświadczenia Głównego Urzędu Statystycznego, w: U. Jeruszka (red.): *Metody badania losów i karier absolwentów szkół zawodowych*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.

Kryńska E. 2003

Rynek pracy a oferta edukacyjna szkół wyższych. Sytuacja absolwentów, w: *Raport o szkolnictwie wyższym. Diagnoza stanu i strategia rozwoju*, Biuletyn nr 2(46)03 Biura Studiów i Ekspertyz Sejmu RP.

Minkiewicz B., Szapiro T. 2001

Ekonomiczne aspekty analizy ścieżek zawodowych – cel, metody i stan badań, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe”, nr 2/18.

Minkiewicz B., Szapiro T. (red.) 2001

Biogramy edukacyjne, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.

Rocznik... 1997; 1999; 2001

Rocznik statystyczny pracy, GUS, Warszawa.

Schomburg H., Teichler U. 1993

Does the Programme Matter? Approach and Major Findings of the Kassel Graduate Survey, „Higher Education in Europe”, vol. XVIII, nr 2.

Sprawozdanie ... 2003

Sprawozdanie z działalności Państwowej Komisji Akredytacyjnej w 2002 roku, Warszawa, styczeń.

Strahl D. 2002

Zasady tworzenia kierunków studiów – dziś i jutro, Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, Fundacja Edukacyjna Przedsiębiorczości, Uniwersytecka Komisja Akredytacyjna, Warszawa.

Szkoły wyższe... 1996–2002

Szkoły wyższe i ich finanse [w latach 1996–2002], GUS Warszawa.

Teichler U., Kehm B.M. 1996

Ku nowemu rozumieniu relacji między szkolnictwem wyższym i światem pracy, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe”, nr 7.

Teichler U. 1997

Des changements recents dans la transition de l'enseignement supérieur a l'emploi en Republique Fédérale d'Allemagne, „Enseignement Supérieur en Europe”, vol. XXII, nr 4.

Wójcicka M. 2002

Studia zawodowe w Polsce, Centrum Badań Polityki Naukowej i Szkolnictwa Wyższego, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.

Żabiński L. 2002

Kierunki studiów ekonomicznych w Polsce – rozwój wewnętrzny czy multiplikacja?, w: *Kierunki studiów ekonomicznych w Polsce: stan obecny i propozycje zmian*, Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, Fundacja Edukacyjna Przedsiębiorczości, Uniwersytecka Komisja Akredytacyjna, Warszawa.

Aneks

Tabela I

Struktura kształcenia w krajach Unii Europejskiej (w %)

Grupa kierunków studiów	1996	Grupa kierunków studiów	2000
Nauki humanistyczne, sztuki stosowane i teologia	12,4	<i>Humanities and Art</i>	12,2
Nauki społeczne	29,4	<i>Social Sciences, Business and Law</i>	31,0
Prawo	6,9		
Pedagogika i kształcenie nauczycieli	8,4	<i>Education</i>	9,2
Nauki przyrodnicze	6,7	<i>Science, Mathematics and Computing</i>	11,9
Matematyka, informatyka	3,9		
Nauki medyczne	10,7	<i>Health and Welfare</i>	14,8
Nauki techniczne, architektura	15,5	<i>Engineering, Manufacturing and Construction</i>	14,0
Pozostałe	6,3	<i>Agriculture and Veterinary</i>	1,6
		<i>Services</i>	2,6
		<i>Not known or unspecified</i>	2,6

Źródło: Dane za rok 1996 – *Kluczowe dane...* 2001, za rok 2000 – *Key Data...* 2002.

Tabela II

Struktura kształcenia w Polsce (według danych międzynarodowych, w %)

Grupa kierunków studiów	1996	Grupa kierunków studiów	2000
Nauki humanistyczne, sztuki stosowane i teologia	11,4	<i>Humanities and Art</i>	7,0
Nauki społeczne	24,2	<i>Social Sciences, Business and Law</i>	36,4
Prawo	3,5		
Pedagogika i kształcenie nauczycieli	27,6	<i>Education</i>	14,9
Nauki przyrodnicze	2,8	<i>Science, Mathematics and Computing</i>	3,3
Matematyka, informatyka	2,0		
Nauki medyczne	5,7	<i>Health and Welfare</i>	1,7
Nauki techniczne, architektura	14,2	<i>Engineering, Manufacturing and Construction</i>	7,9
Pozostałe	8,5	<i>Agriculture and Veterinary</i>	1,8
		<i>Services</i>	3,3
		<i>Not known or unspecified</i>	23,8

Źródło: jak do tabeli I.

Tabela III

Studenci według grup kierunków studiów w Polsce w latach 1990–2001 (w %)

Grupa kierunków studiów	1990/91	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02
Biznes i administracja	14,8	15,3	17,6	20,8	23,9	26,4	27,8	27,7	26,3
Inżynieryjno-techniczna	17,6	20,4	19,8	19,1	18,3	17,2	16,2	15,8	14,4 ^a
Ogółem (w tys.)	403,8	682,2	794,6	927,5	1091,8	1274,0	1431,9	1584,8	1718,7

^a Według *Szkoły wyższe i ich finanse w 2001 r.* – odsetek studentów w roku 1999/2000 wynosił 14,9, w roku 2000/2001 – 14,2, a w roku 2001/2002 – 14,4. Odsetki absolwentów, odpowiednio, 11,0; 10,6; 9,5. Do grupy inżynieryjno-technicznej zaliczono studentów i absolwentów architektury i budownictwa oraz przemysłu i przetwarzania.

Źródło: *Szkoły wyższe w roku szkolnym 1995/96*, GUS, Warszawa 1996, s. XII oraz *Szkoły wyższe i ich finanse w 2000 r. i 2002 r.* GUS, Warszawa 2001, s. XX.

Tabela IV

Absolwenci według grup kierunków studiów w Polsce w latach 1990–2001 (w %)

Grupa kierunków studiów	1990	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Ogółem (w tys.)	56,1	70,3	89,9	115,9	146,3	174,8	215,4	261,1	304,0
Biznes i administracja	9,8	10,7	12,7	15,6	19,0	24,0	28,5	31,9	32,4
Inżynieryjno-techniczna	20,1	16,6	14,7	13,2	13,2	12,9	11,9	11,5	9,5
Ogółem (w tys.)	56,1	70,3	89,9	115,9	146,3	174,8	215,4	261,1	304,0

Źródło i objaśnienie: jak do tabeli III.

Tabela V

Studenci i absolwenci w Polsce według grup kierunków studiów w latach 1990–2001 (w %)

Grupa kierunków studiów	Studenci			Absolwenci		
	1990/91	1995/96	2000/01	1990	1995	2000
Pedagogiczna	14,1	16,1	10,4	17,5	23,8	16,1
Artystyczna	2,4	1,3	1,0	2,1	1,4	0,8
Humanistyczna	10,9	9,6	7,0	9,6	9,3	7,5
Teologiczna (KUL)	2,3	1,8	1,4	1,8	1,5	1,1
Spoleczna	4,3	9,8	13,9	3,7	8,4	12,7
Biznes i administracja	14,8	17,6	27,6	9,8	12,7	31,5
Prawna	4,7	6,0	3,8	3,9	9,8	2,8
Przyrodnicza	3,1	2,9	2,5	4,1	3,1	2,5
Matematyczno-informatyczna	2,4	1,9	2,8	1,8	2,2	1,9
Medyczna	10,1	4,1	2,4	10,2	7,7	2,3
Techniczna	16,5	19,0	15,0	19,4	14,1	11,0
Architektura	1,1	0,8	0,8	0,7	0,6	0,5

Tabela V (cd.)

Grupa kierunków studiów	Studenci			Absolwenci		
	1990/91	1995/96	2000/01	1990/91	1995/96	2000/01
Rolnictwo, leśnictwo i rybactwo	7,0	3,6	2,6	7,7	3,9	2,7
Gospodarstwo domowe	0,2	1,0	0,6	0,9	0,9	0,8
Transportowo-komunikacyjna	0,7	1,1	0,9	0,7	1,4	0,6
Środki przekazu	1,0	0,6	0,5	0,9	0,6	0,5
Usługowa	0,4	0,8	1,1	0,4	0,6	1,2
Inna ^a	4,0	2,0	5,7	4,8	3,8	3,5
Ogółem (w tys.)	403,8	794,6	1584,8	56,1	89,9	261,1

^a Tu: specjalności, kierunki resortu obrony narodowej, kierunki resortu spraw wewnętrznych i administracji oraz pozostałe.

Źródło: *Szkoły wyższe w roku szkolnym 1995/96*, GUS, Warszawa 1996, s. XII oraz *Szkoły wyższe i ich finanse*, GUS, Warszawa 2001 i 2002, s. XX.

Tabela VI

Absolwenci szkół wyższych w Polsce podejmujący pierwszą pracę według sektorów i gałęzi (w %)

Wyszczególnienie	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Sektor publiczny	64,0	60,3	54,5	53,9	52,1	56,1
Sektor prywatny	36,0	39,7	45,5	46,1	47,9	43,9
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	1,0
Rybołówstwo i rybactwo	0,03	0,02	0,03	0,05	0,02	0,02
Górnictwo i kopalnictwo	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4	0,4
Działalność produkcyjna	14,1	15,6	16,0	15,1	16,0	14,7
Zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
Budownictwo	3,7	4,4	4,9	5,2	4,7	3,7
Handel i naprawy	9,1	10,3	11,3	11,3	10,9	10,1
Hotele i restauracje	0,5	0,6	0,5	0,6	0,5	0,6
Transport, składowanie i łączność	3,3	3,2	3,1	3,1	3,5	3,1
Pośrednictwo finansowe	6,8	7,0	7,3	8,6	7,3	5,6
Obsługa nieruchomości i firm	9,0	9,5	10,6	10,2	10,2	9,3
Administracja publiczna i obrona narodowa	7,9	10,0	7,0	9,6	10,7	10,5
Edukacja	25,3	27,2	22,1	21,6	22,0	27,8
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	14,0	7,5	12,5	10,5	9,7	10,2
Pozostała działalność usługowa komunalna, socjalna i indywidualna	3,7	2,0	2,0	1,9	2,0	1,7
Liczba absolwentów ogółem	42 265	33 144	47 444	47 538	47 805	49 441

Źródło: *Pracujący w gospodarce narodowej*, roczniki z lat 1997–2001, GUS, Warszawa i obliczenia własne.